Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Første Afdeling)

26. januar 2017 *

»Appel — karteller — belgiske, tyske, franske, italienske, nederlandske og østrigske markeder for badeværelsesudstyr og -inventar — samordning af salgspriser og udveksling af følsomme kommercielle oplysninger — forordning (EF) nr. 1/2003 — artikel 23, stk. 2 — loft på 10% af omsætningen — retningslinjer for beregning af bøder af 2006 — begrundelsespligt — ligebehandlingsprincippet — udøvelse af den fulde prøvelsesret«

I sag C-637/13 P,

angående appel i henhold til artikel 56 i statutten for Den Europæiske Unions Domstol, iværksat den 27. november 2013,

Laufen Austria AG, Wilhelmsburg (Østrig), ved abogada E. Navarro Varona,

appellant,

den anden part i appelsagen:

Europa-Kommissionen ved F. Castilla Contreras, F. Castillo de la Torre og F. Jimeno Fernández, som befuldmægtigede, og med valgt adresse i Luxembourg,

sagsøgt i første instans,

har

DOMSTOLEN (Første Afdeling)

sammensat af Domstolens vicepræsident, A. Tizzano, som fungerende formand for Første Afdeling, og dommerne M. Berger, E. Levits, S. Rodin (refererende dommer) og F. Biltgen,

generaladvokat: M. Wathelet,

justitssekretær: fuldmægtig K. Malacek,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 10. september 2015,

og idet Domstolen efter at have hørt generaladvokaten har besluttet, at sagen skal pådømmes uden forslag til afgørelse,

afsagt følgende

* Processprog: spansk.

Dom

1 Ved sin appel har Laufen Austria AG nedlagt påstand om ophævelse af Den Europæiske Unions Rets dom af 16. september 2013, Laufen Austria mod Kommissionen (T-411/10, herefter »den appellerede dom«, EU:T:2013:443), hvorved Retten frifandt Kommissionen i det søgsmål, som appellanten havde anlagt med påstand om annullation af Kommissionens afgørelse K(2010) 4185 endelig af 23. juni 2010 om en procedure i henhold til artikel 101 TEUF og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/39.092 – Badeværelsesudstyr og -inventar) (herefter »den omtvistede afgørelse«), for så vidt som den vedrører appellanten, eller subsidiært om nedsættelse af den bøde, som appellanten blev pålagt ved denne afgørelse.

Retsforskrifter

Forordning (EF) nr. 1/2003

2 Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16. december 2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i [artikel 101 TEUF og 102 TEUF] (EFT 2003, L 1, s. 1) bestemmer følgende i artikel 23, stk. 2:

»Kommissionen kan ved beslutning pålægge virksomheder og virksomhedssammenslutninger bøder, hvis de forsætligt eller uagtsomt:

a) overtræder [artikel 101 TEUF og 102 TEUF] […]

[...]

Bøden kan for hver af de virksomheder, som har deltaget i overtrædelsen, ikke overstige 10% af den samlede omsætning i det foregående regnskabsår.

[...]«

Retningslinjerne af 2006

3 I punkt 2 i retningslinjerne for beregning af bøder efter artikel 23, stk. 2, litra a), i forordning nr. 1/2003 (EUT 2006, C 210, s. 2, herefter »retningslinjerne af 2006«) foreskrives, at Kommissionen hvad angår bødefastsættelse »skal tage hensyn til overtrædelsens grovhed og varighed«, og at »bøden […] ikke [må] overstige de grænser, der er fastsat i artikel 23, stk. 2, andet og tredje afsnit, i forordning nr. 1/2003«.

4 Disse retningslinjers punkt 13 bestemmer:

»Med henblik på at fastsætte bødens grundbeløb anvender Kommissionen værdien af virksomhedens afsætning af varer eller tjenester, som er direkte eller indirekte […] forbundet med overtrædelsen, i det relevante geografiske område inden for [Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde (EØS)]. Kommissionen anvender normalt virksomhedens afsætning i det seneste fulde regnskabsår, hvor den har deltaget i overtrædelsen. […]«

5 De nævnte retningslinjers punkt 20 bestemmer:

»Overtrædelsens grovhed vurderes fra sag til sag for alle typer overtrædelser, idet der tages hensyn til alle relevante forhold i den enkelte sag.«

6 Retningslinjernes punkt 21 bestemmer:

»Normalt vil den del af afsætningens værdi, der skal tages i betragtning, blive fastsat til et niveau, der kan udgøre op til 30%.«

7 Følgende fremgår af punkt 22 i retningslinjerne af 2006:

»For at afgøre, om den del af afsætningens værdi, der skal tages i betragtning i en given sag, skal ligge i den nedre eller øvre del af denne skala, vil Kommissionen tage hensyn til en række faktorer, såsom overtrædelsens art, virksomhedernes samlede markedsandel, overtrædelsens geografiske udstrækning og spørgsmålet om, hvorvidt overtrædelsen er blevet udmøntet i praksis eller ej.«

8 Disse retningslinjers punkt 23 bestemmer:

»Horisontale aftaler […] om prisfastsættelse, markedsdeling og begrænsning af produktionen, som normalt er hemmelige, betragtes på grund af deres art som de mest alvorlige konkurrencebegrænsninger, og i henhold til konkurrencepolitikken skal de straffes strengt. Den del af afsætningen, der tages i betragtning i forbindelse med sådanne overtrædelser, befinder sig derfor normalt på den øvre del af skalaen.«

9 De nævnte retningslinjers punkt 25 er affattet som følger:

»Uafhængigt af, hvor længe en virksomhed har deltaget i overtrædelsen, vil Kommissionen også lade bødens grundbeløb omfatte et beløb på mellem 15 og 25% af afsætningens værdi, som defineret i afsnit A ovenfor, for at afskrække virksomhederne fra at bare det at indtræde i horisontale aftaler om prisfastsættelse, markedsdeling og begrænsning af produktionen. Kommissionen kan også opkræve et sådant ekstrabeløb i tilfælde af andre overtrædelser. For at fastslå, hvor stor en del af afsætningens værdi der skal tages i betragtning i et givet tilfælde, vil Kommissionen tage udgangspunkt i en række forskellige faktorer, især de i punkt 22 nævnte.«

10 Samme retningslinjers punkt 29 bestemmer:

»Bødens grundbeløb kan nedsættes, hvis Kommissionen fastslår, at der foreligger formildende omstændigheder, f.eks.

— hvis den pågældende virksomhed fremlægger bevis for, at den bragte overtrædelsen til ophør, så snart da Kommissionen greb ind; dette gælder ikke for hemmelige aftaler eller hemmelig praksis (især karteller)

— hvis den pågældende virksomhed fremlægger bevis for, at overtrædelsen skyldes uagtsomhed

— hvis den pågældende virksomhed fremlægger bevis for, at dens deltagelse i overtrædelsen er stærkt begrænset, og at den i den periode, hvor den har været deltager i de ulovlige aftaler, i praksis har undladt at anvende dem ved at udøve en konkurrencemæssig adfærd på markedet; selve den omstændighed, at en virksomhed har deltaget i overtrædelsen i en kortere periode end de øvrige virksomheder, betragtes ikke som en formildende omstændighed, fordi dette allerede er taget i betragtning ved fastsættelsen af bødens grundbeløb

— hvis den pågældende virksomhed samarbejder effektivt med Kommissionen uden for anvendelsesområdet for meddelelsen om samarbejde i kartelsager og ud over dens retlige pligt til at samarbejde

— hvis de offentlige myndigheder eller lovgivningen har tilladt eller fremmet en konkurrencebegrænsende adfærd. […]«

Sagens baggrund og den omtvistede afgørelse

11 Sagens baggrund blev fremstillet i den appellerede doms præmis 1-27 og kan sammenfattes som følger.

12 Laufen Austria fremstillede på tidspunktet for de faktiske omstændigheder, der udgør den fastslåede overtrædelse, keramiske artikler under egne varemærker og markedsførte disse samt produkter fremstillet af selskabets konkurrenter. Selskabets afsætning var koncentreret i Østrig og, i mindre omfang, i Tyskland. Den 29. oktober 1999 erhvervede Roca Sanitario SA, moderselskabet i en koncern af selskaber, som drev virksomhed inden for sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar (herefter »Roca- koncernen«), den koncern, i spidsen for hvilken stod det schweiziske selskab Keramik Holding AG, som ejede hele kapitalen i Laufen Austria.

13 Den 15. juli 2004 oplyste Masco Corp. og selskabets datterselskaber, herunder Hansgrohe AG, som fremstiller vandhaner og armaturer, og Hüppe GmbH, som fremstiller bruseafskærmninger, Kommissionen om forekomsten af et kartel inden for sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar og anmodede om bødefritagelse i henhold til Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 2002, C 45, s. 3, herefter »samarbejdsmeddelelsen af 2002«) eller subsidiært om nedsættelse af de bøder, som de kunne blive pålagt.

14 Den 9. november og den 10. november 2004 gennemførte Kommissionen uanmeldte kontrolundersøgelser i lokalerne for flere selskaber og nationale brancheforeninger med aktiviteter inden for sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar. Efter i perioden fra den 15. november 2005 til den 16. maj 2006 at have sendt begæringer om oplysninger til de nævnte virksomheder og brancheforeninger, herunder til Roca SARL (herefter »Roca«) og til Laufen Austria, vedtog Kommissionen den 26. marts 2007 en klagepunktsmeddelelse. Sidstnævnte blev bl.a. meddelt appellanten.

15 Den 17. januar 2006 anmodede Roca på egne vegne og på vegne af den koncern, som Laufen Austria tilhører, for så vidt som selskabet havde overtaget denne koncerns aktiviteter i Frankrig, om bødefritagelse i medfør af Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager eller subsidiært en nedsættelse af de bøder, som selskabet kunne blive pålagt.

16 Efter en høring, som blev afholdt fra den 12. november til den 14. november 2007, fremsendelsen den 9. juli 2009 af en sagsfremstillingsmeddelelse til visse selskaber, herunder appellanten, og yderligere begæringer om oplysninger, som blev fremsendt til appellanten, vedtog Kommissionen den 23. juni 2010 den omtvistede afgørelse, hvorved den fastslog, at der forelå en overtrædelse af artikel 101, stk. 1, TEUF og af artikel 53 i aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde af 2. maj 1992 (EFT 1994, L 1, s. 3, herefter »EØS-aftalen«) i sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar. Denne overtrædelse, som 17 virksomheder havde deltaget i, havde fundet sted i løbet af forskellige perioder i tidsrummet fra den 16. oktober 1992 til den 9. november 2004 i form af en flerhed af konkurrencebegrænsende aftaler eller former for samordnet praksis på Belgiens, Tysklands, Frankrigs, Italiens, Nederlandenes og Østrigs områder. De produkter, som var omfattet af kartellet, var badeværelsesudstyr og -inventar, som tilhørte en af følgende tre undergrupper af produkter: vandhaner og armaturer, bruseafskærmninger og tilbehør samt keramiske artikler (herefter »de tre undergrupper af produkter«).

17 Kommissionen henviste bl.a. til eksistensen af nationale brancheforeninger, hvis medlemmer udførte aktiviteter, der omfattede alle tre undergrupper af produkter, som den benævnte »koordinationsorganer«, nationale brancheforeninger, som omfattede medlemmer, hvis aktiviteter vedrørte mindst to af disse tre undergrupper af produkter, som den benævnte »foreninger vedrørende flere produktgrupper«, samt specialsammenslutninger, som omfattede medlemmer, hvis aktiviteter vedrørte en af de tre undergrupper af produkter. Endelig fastslog Kommissionen, at der fandtes en central gruppe af virksomheder, der havde deltaget i kartellet i forskellige medlemsstater og i forbindelse med koordinationsorganer eller brancheforeninger vedrørende flere produktgrupper.

18 Hvad angår Roca-koncernens deltagelse i den fastslåede overtrædelse var Kommissionen af den opfattelse, at sidstnævnte havde haft kendskab til overtrædelsen vedrørende de tre undergrupper af produkter. Hvad imidlertid angår kartellets geografiske udstrækning fandt Kommissionen, at Roca-koncernen ikke kunne antages at have haft kendskab til dets samlede udstrækning, men kun skulle anses for at have haft kendskab til den hemmelige adfærd i Frankrig og i Østrig.

19 Kommissionen fastslog således i den omtvistede afgørelses artikel 1, stk. 3, at Laufen Austria, Roca Sanitario og Roca havde tilsidesat artikel 101, stk. 1, TEUF og EØS-aftalens artikel 53 ved at deltage i en vedvarende aftale eller samordnet praksis inden for sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar i Frankrig og i Østrig.

20 Kommissionen baserede sig med henblik på fastsættelsen af den bøde, som hver virksomhed skulle pålægges, på retningslinjerne af 2006.

21 For det første fastsatte Kommissionen bødens grundbeløb. I denne forbindelse præciserede Kommissionen, at bødens grundbeløb for hver virksomhed var baseret på deres afsætning for hver medlemsstat, multipliceret med det antal år, som virksomhederne havde deltaget i den fastslåede overtrædelse i hver medlemsstat og for den pågældende undergruppe af produkter, således at der blev taget hensyn til, at visse virksomheder alene udøver deres aktiviteter i visse medlemsstater, eller at disse aktiviteter kun vedrører visse af de tre undergrupper af produkter.

22 Efter denne præcisering fastsatte Kommissionen koefficienten forbundet med grovheden af den fastslåede overtrædelse som omhandlet i punkt 20-23 i retningslinjerne af 2006 (herefter »koefficienten for overtrædelsens grovhed«) til 15% af værdien af afsætningen. Den tog i denne forbindelse hensyn til fire kriterier for bedømmelse af denne overtrædelse, nemlig de kombinerede markedsandele samt overtrædelsens art, geografiske udstrækning og udmøntning i praksis.

23 Endvidere fastsatte Kommissionen den koefficient for den fastslåede overtrædelses varighed, som skulle anvendes på det grundbeløb for bøden, som var blevet fastsat for appellanten, på grundlag af bestemmelserne i punkt 24 i retningslinjerne af 2006 til 10 for appellanten, hvilket tal svarede til en deltagelse i overtrædelsen på det østrigske område med hensyn til keramiske artikler på ti år.

24 Endelig forhøjede Kommissionen på grundlag af punkt 25 i retningslinjerne af 2006 og under hensyntagen til de fire bedømmelseskriterier, der er omhandlet i nærværende doms præmis 22, med henblik på at give den omtvistede afgørelse afskrækkende virkning bødens grundbeløb ved på værdien af afsætningen at anvende en yderligere koefficient (herefter »koefficienten for ekstrabeløb«) på 15%.

25 Heraf fulgte for så vidt angår Roca-koncernen et grundbeløb for bøden på 3 000 000 EUR for den hemmelige adfærd vedrørende vandhaner og armaturer på det franske marked og et grundbeløb for bøden på 35 700 000 EUR for den hemmelige adfærd vedrørende keramiske artikler, herunder 3 700 000 EUR for så vidt angår det franske marked og 32 000 000 EUR for så vidt angår det østrigske marked.

26 For det andet undersøgte Kommissionen, om der forelå skærpende eller formildende omstændigheder, der kunne begrunde en justering af bødens grundbeløb. Kommissionen fastslog ingen skærpende eller formildende omstændigheder med hensyn til appellanten.

27 For det tredje anvendte Kommissionen loftet på 10% af omsætningen (herefter »loftet på 10%«) i medfør af artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003. Bødens grundbeløb for Roca-koncernen efter anvendelsen af dette loft var på 38 700 000 EUR.

28 For det fjerde fandt Kommissionen, at Roca-koncernen, som appellanten tilhører, ikke havde ret til en nedsættelse af bøderne i henhold til samarbejdsmeddelelsen af 2002. Dels var det Kommissionens opfattelse, at de af denne koncern fremlagte beviser ikke kunne anses for at have en betydelig merværdi som omhandlet i denne meddelelses punkt 21. Dels havde den nævnte koncern ikke udvist en ægte samarbejdsånd under den administrative procedure.

29 Henset til det foregående fastslog Kommissionen i den omtvistede afgørelses artikel 1, stk. 3, at appellanten havde overtrådt artikel 101 TEUF og EØS-aftalens artikel 53 ved i perioden fra den 12. oktober 1994 til den 9. november 2004 at deltage i en vedvarende aftale eller samordnet praksis inden for sektoren for badeværelsesudstyr og -inventar i Frankrig og i Østrig.

30 I henhold til den omtvistede afgørelse artikel 2, stk. 4, pålagde Kommissionen som sanktion for denne overtrædelse appellanten en bøde på 32 000 000 EUR, hvoraf de 17 700 000 EUR var in solidum med Roca Sanitario.

Sagen for Retten og den appellerede dom

31 Ved stævning indleveret til Rettens Justitskontor den 8. september 2010 anlagde Laufen Austria sag med påstand om annullation af den omtvistede afgørelse, for så vidt som den vedrører selskabet, og subsidiært om nedsættelse af den bøde, som selskabet var blevet pålagt.

32 Til støtte for sin påstand om delvis annullation af den omtvistede afgørelse fremsatte Laufen Austria seks anbringender. Det første anbringende vedrørte tilregnelsen af ansvaret for den konkurrencebegrænsende adfærd, som foreholdes Roca Sanitario. Det andet anbringende vedrørte anvendelsen af loftet på 10%. Det tredje anbringende vedrørte Kommissionens vurdering af grovheden af den overtrædelse, som Laufen Austria havde begået. Det fjerde anbringende omhandlede en tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet og ligebehandlingsprincippet, idet der ikke blev taget hensyn til den aktuelle økonomiske krisesituation som formildende omstændighed. Med det femte anbringende blev det gjort gældende, at der ikke som en formildende omstændighed var blevet taget hensyn til det pres, som grossisterne havde udøvet. Det sjette anbringende vedrørte fejl ved anvendelsen af samarbejdsmeddelelsen af 2002 og retningslinjerne af 2006.

33 Laufen Austria påberåbte sig inden for rammerne af sin subsidiære påstand om nedsættelse af bøden, at selskabet var involveret i den fastslåede overtrædelse i mindre omfang end de andre deltagere, at selskabets deltagelse i den begåede overtrædelse var mindre alvorlig, og omfanget af dets samarbejde med Kommissionen.

34 Ved den appellerede dom forkastede Retten de seks anbringende, som appellanten havde fremsat, idet den fandt, at de delvis skulle afvises, delvis var uvirksomme og delvis skulle forkastes som ugrundede. Retten fastslog, at ingen af de forhold, som appellanten havde påberåbt sig, og intet grundlæggende retsprincip kunne begrunde, at den udøvede sin fulde prøvelsesret til at nedsætte den bøde, som appellanten skulle pålægges.

35 Retten frifandt følgelig Kommissionen i det hele i det af Laufen Austria anlagte søgsmål.

Parternes påstande

36 Laufen Austria har nedlagt følgende påstande:

— Den appellerede dom ophæves delvis.

— Den bøde, som selskabet er blevet pålagt, nedsættes.

— Kommissionen tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

37 Kommissionen har nedlagt følgende påstande:

— Appellen forkastes.

— Laufen Austria tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

Appellen

38 Til støtte for appellen har appellanten fremsat to anbringender. Med det første anbringende gøres det gældende, at Retten tilsidesatte sin begrundelsespligt og princippet om individuelle straffe, proportionalitetsprincippet, princippet om personligt ansvar, og ligebehandlingsprincippet ved anvendelsen af loftet i forordning nr. 1/2003. Med det andet anbringende gøres det gældende, at Retten tilsidesatte princippet om individuelle straffe og princippet om personligt ansvar, proportionalitetsprincippet, ligebehandlingsprincippet og princippet om beskyttelse af den berettigede forventning samt begrundelsespligten, idet den forkastede påstanden om nedsættelse af grundbeløbet for den bøde, som appellanten blev pålagt.

Det første anbringende

Parternes argumenter

39 Med sit første anbringende har Laufen Austria i det væsentlige anført, at Retten tilsidesatte sin begrundelsespligt og princippet om individuelle straffe, princippet om personligt ansvar, proportionalitetsprincippet og ligebehandlingsprincippet, idet den i den appellerede doms præmis 148-154 tog Roca Sanitarios samlede omsætning i betragtning for at beregne loftet på 10% i artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003, herunder for den periode, hvor Laufen Austria alene blev anset for ansvarlig for den omhandlede overtrædelse.

40 Laufen Austria har herved gjort gældende, at selskabet og Roca Sanitario ikke udgjorde en økonomisk enhed i den overtrædelsesperiode, som gik forud for Roca Sanitarios erhvervelse af Keramik Holding. Det fremgår af Domstolens praksis, at det nævnte loft alene skal beregnes ud fra omsætningen for den virksomhed, der er ansvarlig for overtrædelsen.

41 Retten burde derfor have anvendt loftet på 10% alene i forhold til Laufen Austrias individuelle omsætning med henblik på at beregne bøden for denne periode.

42 Endvidere undlod Retten at opfylde sin begrundelsespligt og tilsidesatte ligebehandlingsprincippet, idet den ikke tog hensyn til tidligere afgørelser fra Kommissionen eller domme fra Retten, hvor størrelsen af den bøde, som blev pålagt et datterselskab, under omstændigheder, som kan sammenlignes med de i den foreliggende sag omhandlede, blev beregnet under hensyntagen til dette datterselskabs egne midler.

43 Kommissionen har bestridt appellantens argumenter.

Domstolens bemærkninger

44 Som Domstolen allerede har fastslået, er ordlyden af artikel 23, stk. 2, andet afsnit, i forordning nr. 1/2003 klar, for så vidt som den kræver, at »[b]øden […] for hver af de virksomheder, som har deltaget i overtrædelsen, ikke [kan] overstige 10% af den samlede omsætning i det foregående regnskabsår« (dom af 4.9.2014, YKK m.fl. mod Kommissionen, C-408/12 P, EU:C:2014:2153, præmis 58).

45 Begrebet »virksomheder, som har deltaget i overtrædelsen« som omhandlet i nævnte bestemmelse skal nødvendigvis være det samme som ved anvendelsen af artikel 101 TEUF, idet et sådant begreb ikke kan fortolkes forskelligt ved tilregnelsen af en overtrædelse og ved anvendelsen af loftet på 10% (dom af 4.9.2014, YKK m.fl. mod Kommissionen, C-408/12 P, EU:C:2014:2153, præmis 59).

46 Når en virksomhed, der af Kommissionen anses for ansvarlig for en overtrædelse af artikel 101 TEUF, erhverves af en anden virksomhed, inden for hvilken den som datterselskab bevarer sin egenskab af særskilt økonomisk enhed, skal Kommissionen således tage hver af disse økonomiske enheders egen omsætning i betragtning med henblik på i givet fald at anvende loftet på 10% på dem (dom af 4.9.2014, YKK m.fl. mod Kommissionen, C-408/12 P, EU:C:2014:2153, præmis 60).

47 Det bemærkes i denne henseende, at formålet med i artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 at fastlægge et loft på 10% af omsætningen for hver virksomhed, der har deltaget i overtrædelsen, bl.a. er at undgå at pålægge en bøde, der er højere end dette loft, som kan overskride virksomhedens betalingsevne på det tidspunkt, hvor den identificeres som ansvarlig for overtrædelsen, og hvor den pålægges en økonomisk sanktion af Kommissionen (dom af 4.9.2014, YKK m.fl. mod Kommissionen, C-408/12 P, EU:C:2014:2153, præmis 63).

48 Denne konstatering støttes af nævnte forordnings artikel 23, stk. 2, andet afsnit, der med hensyn til loftet på 10% kræver, at dette loft beregnes på grundlag af det regnskabsår, der lå før Kommissionens afgørelse om at pålægge en sanktion for en overtrædelse. Et sådant krav overholdes fuldt ud, når dette loft fastlægges alene på grundlag af datterselskabets omsætning hvad angår den bøde, som alene dette datterselskab pålægges, og som vedrører perioden, før det blev erhvervet af moderselskabet. Det følger heraf, at under sådanne omstændigheder tages den strukturelle udvikling af den ansvarlige virksomhed i egenskab af økonomisk enhed faktisk i betragtning ved beregningen af bøden (dom af 4.9.2014, YKK m.fl. mod Kommissionen, C-408/12 P, EU:C:2014:2153, præmis 64).

49 Heraf følger, at for så vidt som et moderselskab ikke kan holdes ansvarligt for en overtrædelse begået af dets datterselskab før erhvervelsen heraf, skal Kommissionen tage hensyn til dette datterselskabs egen omsætning i regnskabsåret forud for vedtagelsen af den afgørelse, hvorved overtrædelsen sanktioneres, med henblik på beregningen af loftet på 10%.

50 Retten begik derfor en retlig fejl, da den i den appellerede doms præmis 150 fastslog, at når der foretages en sondring mellem en første periode, for hvilken alene datterselskabet anses for ansvarligt for overtrædelsen, og en anden periode, for hvilken moderselskabet anses for solidarisk ansvarligt med moderselskabet for overtrædelsen, skal Kommissionen ikke i medfør af artikel 23, stk. 2, i forordning nr. 1/2003 undersøge, om den del af bøden, betalingen af hvilken moderselskabet ikke er blevet anset for solidarisk ansvarligt for, forbliver under loftet på 10% af omsætningen for alene datterselskabet.

51 Det følger af det foregående, og uden at det er nødvendigt at træffe afgørelse vedrørende de andre argumenter, som appellanten har påberåbt sig til støtte for det første appelanbringende, navnlig argumenterne vedrørende tilsidesættelse af begrundelsespligten, at dette anbringende skal anses for begrundet. Den appellerede dom skal derfor ophæves, for så vidt som det heri fastslås, at Kommissionen ikke begik nogen fejl, da den med henblik på anvendelsen af loftet på 10% tog Roca-koncernens omsætning i betragtning hvad angår den periode, for hvilken alene Laufen Austria blev anset for ansvarlig for overtrædelsen.

Det andet anbringende

Parternes argumenter

52 Med sit andet anbringende har Laufen Austria foreholdt Retten, at den bl.a. i den appellerede doms præmis 164-193 samt 259-261 tilsidesatte princippet om individuelle straffe, princippet om personligt ansvar, proportionalitetsprincippet, ligebehandlingsprincippet, princippet om beskyttelse af den berettigede forventning og sin begrundelsespligt, for så vidt som den ikke drog de nødvendige konsekvenser af sin konklusion om, at den deltagelse i overtrædelsen, som blev tilregnet Laufen Austria, var mindre alvorlig end deltagelsen for de øvrige karteldeltagere, navnlig ved at tilpasse koefficienterne for »overtrædelsens grovhed« og for »ekstrabeløb« og ved at nedsætte bødens grundbeløb.

53 Laufen Austria har for det første anført, at den appellerede doms præmis 164-193 er behæftet med en retlig fejl, idet der i disse præmisser med henblik på fastsættelsen af bødens størrelse slet ikke tages hensyn til, at selskabets deltagelse i overtrædelsen var mindre alvorlig end den deltagelse, som de øvrige virksomheder, som blev pålagt sanktioner, var skyldige i. I denne henseende foretages der ikke i den appellerede dom en sondring – bortset fra med hensyn til den geografiske udstrækning af deltagelsen i overtrædelsen – mellem grovheden af den adfærd, som Laufen Austria udviste, og grovheden af den adfærd, der blev udvist af de virksomheder, som dannede den »hårde kerne« af deltagende virksomheder, alt efter arten af deres respektive adfærd. I henhold til princippet om forbud mod forskelsbehandling burde Retten imidlertid have nedsat grundbeløbet for den bøde, der blev pålagt Laufen Austria, ved på denne virksomhed at anvende lavere koefficienter for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb« end de koefficienter, der blev anvendt på de nævnte virksomheder, og burde have draget konsekvenserne af konklusionerne i den appellerede doms præmis 187, 259 og 260.

54 For det andet er de begrundelser, der fremgår af den appellerede doms præmis 186 og 260, i modstrid med den retspraksis, der finder anvendelse på området for afpasning af bøder, og de tilgodeser med urette princippet om bødens forholdsmæssighed på bekostning af ligebehandlingsprincippet.

55 For det tredje burde den mindre alvorlige karakter af Laufen Austrias deltagelse i den fastslåede overtrædelse være taget i betragtning som en formildende omstændighed som omhandlet i punkt 29, tredje led, i retningslinjerne af 2006. Imidlertid afviste Retten i den appellerede doms præmis 189-191 på grundlag af en overdrevent restriktiv og urigtig fortolkning af denne bestemmelse enhver nedsættelse af bøden i denne henseende.

56 For det fjerde tilsidesatte Retten princippet om beskyttelse af den berettigede forventning og begrundelsespligten, da den i den appellerede doms præmis 183 fastslog, at Kommissionen ikke havde fraveget den metode for beregning af bøden, der er fastsat i retningslinjerne af 2006.

57 Kommissionen har bestridt appellantens argumenter. Selv om Kommissionen finder, at Retten med føje forkastede appellantens argumenter om tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet og proportionalitetsprincippet, er den desuden i det væsentlige af den opfattelse, at Rettens antagelse om, at de koefficienter for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb«, som blev anvendt på appellanten, der kun havde deltaget i overtrædelsen for så vidt angår dens østrigske del, burde have været forskellige fra dem, der blev anvendt for andre medlemmer af det foreliggende kartel, som havde deltaget i overtrædelsen på seks medlemsstaters område og med hensyn til tre undergrupper af produkter, er ukorrekt. Kommissionen har derfor opfordret Domstolen til at ændre Rettens begrundelse.

Domstolens bemærkninger

58 Det bemærkes indledningsvis, at Retten alene har kompetence til at efterprøve den måde, hvorpå Kommissionen i hvert enkelt tilfælde har vurderet grovheden af den ulovlige adfærd. Under en appelsag er formålet med Domstolens efterprøvelse dels at undersøge, i hvilket omfang Retten juridisk korrekt har taget hensyn til alle faktorer, der er afgørende ved vurderingen af grovheden af en given adfærd under hensyntagen til artikel 101 TEUF og artikel 23 i forordning nr. 1/2003, dels at undersøge, om Retten i tilstrækkelig grad har taget stilling til alle de argumenter, som appellanten har fremført til støtte for sin påstand om ophævelse eller nedsættelse af bøden (jf. bl.a. dom af 17.12.1998, Baustahlgewebe mod Kommissionen, C-185/95 P, EU:C:1998:608, præmis 128, af 28.6.2005, Dansk Rørindustri m.fl. Kommissionen, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P – C-208/02 P og C-213/02 P, EU:C:2005:408, præmis 244, og af 5.12.2013, Solvay Solexis mod Kommissionen, C-449/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:802, præmis 74).

59 For så vidt som Laufen Austria med det andet anbringende har foreholdt Retten, at den – såvel under sin legalitetsprøvelse af den omtvistede afgørelse, i den appellerede doms præmis 164-193, som under udøvelsen af sin fulde prøvelsesret i forbindelse med fastsættelsen af bøden, i den nævnte doms præmis 258-261 – ikke tog i betragtning, at appellantens deltagelse i overtrædelsen var mindre alvorlig end den deltagelse, som de virksomheder, der dannede den »hårde kerne« i kartellet, havde gjort sig skyldige i, skal det bemærkes, at det ikke tilkommer Domstolen, når den træffer afgørelse vedrørende retlige spørgsmål under en appelsag, af billighedsgrunde at omgøre det skøn, som Retten har udøvet under udøvelsen af sin fulde prøvelsesret vedrørende størrelsen af de bøder, som er pålagt virksomheder for overtrædelse af EU-retten (dom af 28.6.2005, Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P – C-208/02 P og C-213/02 P, EU:C:2005:408, præmis 245, og af 11.7.2013, Gosselin Group mod Kommissionen, C-429/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:463, præmis 87).

60 Det skal desuden bemærkes, at der ved fastsættelsen af bødernes størrelse skal tages hensyn til overtrædelsernes varighed og til alle de elementer, der kan indgå i vurderingen af deres grovhed (dom af 28.6.2005, Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P – C-208/02 P og C-213/02 P, EU:C:2005:408, præmis 240, og af 11.7.2013, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, C-444/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:464, præmis 98).

61 De elementer, der indgår i vurderingen af overtrædelsernes grovhed, omfatter bl.a. de enkelte virksomheders adfærd og rolle ved gennemførelsen af kartellet, den fortjeneste, som virksomhederne har kunnet opnå ved dette, deres størrelse og værdien af de omhandlede varer samt den risiko, som overtrædelser af denne art indebærer for gennemførelsen af Den Europæiske Unions mål (dom af 28.6.2005, Dansk Rørindustri m.fl. mod Kommissionen, C-189/02 P, C-202/02 P, C-205/02 P – C-208/02 P og C-213/02 P, EU:C:2005:408, præmis 242, og af 11.7.2013, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, C-444/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:464, præmis 100).

62 Som det fremgår af den appellerede doms præmis 179, er det i den foreliggende sag ubestridt, at Laufen Austria deltog i en overtrædelse, som bestod i gennemførelse af en samordning af fremtidige prisforhøjelser, at selskabet på grund af sin deltagelse i møderne i koordineringsorganet Arbeitskreis Sanitärindustrie havde kendskab til, at den materielle rækkevidde af denne overtrædelse vedrørte de tre undergrupper af produkter, og at denne dækkede hele det østrigske område.

63 Retten konkluderede på baggrund heraf, at Kommissionen i overensstemmelse med punkt 21-23 og 25 i retningslinjerne af 2006 med rette kunne fastslå, at koefficienter på 15% for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb« var passende.

64 I denne forbindelse har Laufen Austria uden at bestride, at omstændighederne omkring overtrædelsen, således som de er beskrevet i den appellerede dom, reelt forelå, foreholdt Retten, at den ikke tog i betragtning, at selskabet ikke tilhørte den »hårde kerne« af kartellet, navnlig fordi selskabet ikke havde bidraget til forarbejdet til og opretholdelsen af dette.

65 Selv hvis det antages, at denne omstændighed er godtgjort, kan den under alle omstændigheder ikke godtgøre, at Retten burde have fastslået, at koefficienterne for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb« på 15% ikke var passende eller for høje, eftersom en sådan procentdel kunne begrundes alene i arten af den omhandlede overtrædelse, nemlig gennemførelse af en samordning af prisforhøjelser. En sådan overtrædelse betragtes således som blandt de mest alvorlige konkurrencebegrænsninger i henhold til punkt 23 og 25 i retningslinjerne af 2006, og en sådan sats på 15% svarer til den laveste sats i den sanktionsskala, der er fastsat for sådanne overtrædelser i medfør af disse retningslinjer (jf. i denne retning 11.7.2013, Ziegler mod Kommissionen, C-439/11 P, EU:C:2013:513, præmis 124 og 125, og af 11.7.2013, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, C-444/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:464, præmis 125).

66 Retten kunne derfor med rette fastslå i den appellerede doms præmis 179 og 258, at Kommissionen ikke havde tilsidesat proportionalitetsprincippet ved at fastsætte koefficienterne for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb« til 15%, på trods af, at den geografiske udstrækning af appellantens deltagelse i den omhandlede overtrædelse var begrænset til alene det østrigske område.

67 For så vidt som Laufen Austria har foreholdt Retten, at den – selv om den fastslog, at selskabets deltagelse i overtrædelsen var mindre alvorlig, end den deltagelse, som de øvrige deltagere i kartellet havde gjort sig skyldige i – anvendte de nævnte koefficienter på selskabet og dermed tilsidesatte ligebehandlingsprincippet, må det fastslås, som Kommissionen i det væsentlige har anført, at de begrundelser, der fremgår af den appellerede doms præmis 186 og 187 samt 259 og 260, hvorefter en overtrædelse, der dækker seks medlemsstater og tre undergrupper af produkter, skal anses for mere alvorlig end en overtrædelse som den foreliggende, som er begået på én medlemsstats område, og hvorefter de virksomheder, der deltog i den første overtrædelse, af denne årsag alene burde være blevet pålagt en bøde, der var beregnet på grundlag af højere koefficienter for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb« end de for appellanten gældende, er behæftet med en retlig fejl.

68 Hvad angår fastsættelsen af koefficienterne for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb« fremgår det således af punkt 22 og 25 i retningslinjerne af 2006, at der skal tages en række faktorer i betragtning, navnlig dem, der er anført i disse retningslinjers punkt 22. Selv om der med henblik på at vurdere en overtrædelses grovhed og derefter at fastsætte den bøde, der skal pålægges, bl.a. kan tages hensyn til denne overtrædelse geografiske udstrækning, kan den omstændighed, at en overtrædelse har en videre udstrækning i forhold til en anden, ikke i sig selv nødvendigvis medføre, at denne første overtrædelse samlet set, og navnlig i betragtning af sin art, skal anses for mere alvorlig end den anden og dermed begrunde en fastsættelse af højere koefficienter for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb« end dem, der var fastsat til beregning af bøden for denne anden overtrædelse (jf. i denne retning dom af 10.7.2014, Telefónica og Telefónica de España mod Kommissionen, C-295/12 P, EU:C:2014:2062, præmis 178).

69 Det skal imidlertid bemærkes, at ligebehandlingsprincippet er et grundlæggende princip i EU-retten, som er fastslået i artikel 20 og 21 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder. Det fremgår af fast retspraksis, at dette princip kræver, at ensartede situationer ikke må behandles forskelligt og forskellige situationer ikke behandles ens, medmindre forskelsbehandlingen er objektivt begrundet (jf. bl.a. dom af 12.11.2014, Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen, C-580/12 P, EU:C:2014:2363, præmis 51).

70 Iagttagelsen af dette princip gælder for Retten, ikke alene inden for rammerne af dens legalitetskontrol af Kommissionens afgørelse om at pålægge bøder, men tillige under udøvelsen af dens fulde prøvelsesret. Udøvelsen af en sådan prøvelsesret må imidlertid ikke føre til en forskelsbehandling af de

virksomheder, der har deltaget i en aftale eller samordnet praksis i strid med artikel 101, stk. 1, TEUF, i forbindelse med fastsættelsen af de bøder, der pålægges dem (jf. i denne retning dom af 18.12.2014, Kommissionen mod Parker Hannifin Manufacturing og Parker-Hannifin, C-434/13 P, EU:C:2014:2456, præmis 77).

71 Som det følger af Domstolens praksis, skal en inddragelse for at bedømme en overtrædelses grovhed, i medfør af samme princip, af forskellene mellem de virksomheder, der har deltaget i et og samme kartel, bl.a. med hensyn til den geografiske udstrækning af deres respektive deltagelse, imidlertid ikke nødvendigvis finde sted ved fastsættelsen af koefficienterne for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb«, men kan ske i forbindelse med beregningen af bøden, som tilfældet er med justeringen af grundbeløbet på grundlag af skærpende og formildende omstændigheder i henhold til punkt 28 og 29 i retningslinjerne af 2006 (jf. i denne retning dom af 11.7.2013, Gosselin Group mod Kommissionen, C-429/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:463, præmis 96-100, og af 11.7.2013, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, C-444/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:464, præmis 104 og 105).

72 Som Kommissionen har bemærket, kan sådanne forskelle ligeledes vise sig i forbindelse med den værdi af afsætningen, der lægges til grund ved beregningen af bødens grundbeløb, for så vidt som denne værdi for hver deltagende virksomhed afspejler betydningen af dens deltagelse i den omhandlede overtrædelse i henhold til punkt 13 i retningslinjerne af 2006, hvilket gør det muligt at tage udgangspunkt i et beløb, som afspejler overtrædelsens økonomiske betydning og virksomhedens bidrag til denne overtrædelse ved beregningen af bøden (jf. i denne retning dom af 11.7.2013, Team Relocations m.fl. mod Kommissionen, C-444/11 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:464, præmis 76).

73 Heraf følger, at for så vidt som det er ubestridt, at grundbeløbet for den bøde, der er pålagt appellanten, er blevet fastsat på grundlag af værdien af appellantens afsætning på det østrigske område, kunne Retten i den appellerede doms præmis 186 og 187 samt i præmis 259 og 260 fastsætte satsen for koefficienterne for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb« til 15% af denne værdi uden at tilsidesætte ligebehandlingsprincippet.

74 Selv om det fremgår af det ovenstående, at Rettens begrundelse i den appellerede doms præmis 186 og 187 samt i præmis 259 og 260 er behæftet med retlige fejl, skal det bemærkes, at hvis begrundelsen i en afgørelse afsagt af Retten indeholder en tilsidesættelse af EU-retten, men konklusionen er berettiget af andre retlige grunde, bevirker en sådan tilsidesættelse ikke, at denne afgørelse skal ophæves, men at begrundelsen skal ændres (jf. i denne retning dom af 9.6.1992, Lestelle mod Kommissionen, C-30/91 P, EU:C:1992:252, præmis 28, og af 9.9.2008, FIAMM m.fl. mod Rådet og Kommissionen, C-120/06 P og C-121/06 P, EU:C:2008:476, præmis 187 og den deri nævnte retspraksis).

75 Som det fremgår af de begrundelser, som er anført i nærværende doms præmis 68-73, og som skal erstatte de af Retten anvendte begrundelser, er dette tilfældet i nærværende sag.

76 Herefter skal det andet anbringende om, at Retten begik retlige fejl og bl.a. tilsidesatte proportionalitetsprincippet og ligebehandlingsprincippet, med den begrundelse, at Retten, idet den på appellanten ikke anvendte lavere koefficienter for »overtrædelsens grovhed« og »ekstrabeløb« end de koefficienter, der blev anvendt på de virksomheder, hvis deltagelse i overtrædelsen var mere alvorlig, ikke tog i betragtning i den appellerede dom, at den deltagelse i overtrædelsen, som appellanten blev tilregnet ansvaret for, var mindre alvorlig, forkastes.

77 Hvad angår klagepunktet om, at Retten i den appellerede doms præmis 183 tilsidesatte begrundelsespligten og princippet om beskyttelse af den berettigede forventning, idet den fastslog, at Kommissionen ikke havde fraveget den metode for beregning af bøden, der er fastsat i retningslinjerne

af 2006, skal det bemærkes, at Retten beskrev denne metode i generelle vendinger i den appellerede doms præmis 169 og 170 og Kommissionens anvendelse heraf i nærværende sag i nævnte doms præmis 172-174.

78 Et sådant klagepunkt kan herefter ikke tiltrædes.

79 Hvad endelig angår klagepunktet om, at Retten ikke som formildende omstændighed som omhandlet i punkt 29, tredje led, i retningslinjerne af 2006 tog hensyn til, at appellantens deltagelse i overtrædelsen var mindre alvorlig end de andre deltageres, er det ubestridt, at Laufen Austria har begrænset sig til at gøre gældende, at selskabets deltagelse i den fastslåede overtrædelse var begrænset.

80 I medfør af punkt 29 i retningslinjerne af 2006 skulle appellanten – for at kunne opnå en nedsættelse af bøden som følge af sådanne formildende omstændigheder – have fremlagt bevis for, at virksomheden i praksis undlod at anvende de ulovlige aftaler ved at udøve en konkurrencemæssig adfærd på markedet, hvilket appellanten ikke har gjort, som Retten fastslog i den appellerede doms præmis 191.

81 Under alle omstændigheder kan en sådan bedømmelse af beviserne ikke anfægtes i forbindelse med en appel, medmindre disse beviser er gengivet urigtigt, hvilket ikke er påberåbt i nærværende sag (jf. i denne retning dom af 13.1.2011, Media-Saturn-Holding mod KHIM, C-92/10 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2011:15, præmis 27, af 10.7.2014, Grækenland mod Kommissionen, C-391/13 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2014:2061, præmis 28 og 29, og af 20.1.2016, Toshiba Corporation mod Kommissionen, C-373/14 P, EU:C:2016:26, præmis 40).

82 Det følger heraf, at klagepunktet vedrørende Rettens undersøgelse af formildende omstændigheder som omhandlet i punkt 29, tredje led, i retningslinjerne af 2006 skal forkastes.

83 Det følger af samtlige ovenstående betragtninger, at det andet anbringende skal forkastes.

Sagens hjemvisning til Retten

84 I henhold til artikel 61, stk. 1, i statutten for Den Europæiske Unions Domstol kan Domstolen, når den ophæver den af Retten trufne afgørelse, enten selv træffe endelig afgørelse, hvis sagen er moden til påkendelse, eller hjemvise den til Retten til afgørelse.

85 Eftersom Domstolen i den foreliggende sag ikke råder over Laufen Austrias omsætning for det år, der gik forud for den omtvistede afgørelse, er sagen ikke moden til påkendelse. Den bør derfor hjemvises til Retten.

Sagens omkostninger

86 Da sagen hjemvises til Retten, skal spørgsmålet om appelsagens omkostninger udsættes.

På grundlag af disse præmisser udtaler og bestemmer Domstolen (Første Afdeling):

1) Den Europæiske Unions Rets dom af 16. september 2013, Laufen Austria mod Kommissionen (T-411/10, EU:T:2013:443), ophæves.

2) Sagen hjemvises til Den Europæiske Unions Ret med henblik på at denne træffer afgørelse vedrørende den påstand om nedsættelse af bøden, som Laufen Austria AG har nedlagt.

3) Afgørelsen om sagens omkostninger udsættes.

Underskrifter